

В.У.Азарка, А.С.Васілеўская (г.Мінск, Рэспубліка Беларусь)
СТЫЛІСТЫЧНАЯ ФУНКЦЫЯ СЛОВА Ё КАНТЭКСЦЕ
МАСТАЦКАГА ТВОРА (НА МАТЭРЫЯЛЕ АПАВЯДАННЯ
ЗМІТРАКА БЯДУЛІ “БОНДАР”)

Мастацкую літаратуру нярэдка называюць мастацтвам слова, прыгожым пісьменствам, слоўнай мазаікай, падкрэсліваючы тым самым эстэтычную функцыю мовы ё цэлым і моўных адзінак у прыватнасці.

Нягледзячы на тое, што слова ё мастацкім тэксце пастаянна знаходзіцца ё цэнтры ўвагі філолагаў, кожны зварот да таго ці іншага твора дае магчымасць прачытаць яго па-новаму, адшукаць новыя значэнні знаёмых лексічных адзінак.

“Паводзіны” слова ё мастацкім кантэксце абумоўлены спецыфікай самога кантэксту. Лінгвістычныя сродкі, які выкарыстоўвае пісьменнік, у мастацкім цэлым звязваюцца рознымі адносінамі, дзякуючы чаму ўтвараецца адзіная сістэма, абумоўленая ідэйна-кампазіцыйнай будовай твора, яго тэмай.

Пашырэнне семантыкі слова, з’яўленне дадатковых сэнсавых нюансаў цесна звязана з функцыянаваннем слова ё тэксце, таму ё навуковай літаратуры ўжываецца паняцце «стылістычная функцыя», якое акрэсліваецца не як прызначэнне, а як дадатковыя кампаненты значэння, якія набывае лексічная адзінка ё залежнасці ад ўзроўню ці аб’ёму маўленчай рэалізацыі [2, с. 39].

Нярэдка высвятленне стылістычнай функцыі слова ё мастацкім тэксце патрабуе абавязковага звароту да розных відаў кантэкстаў – мінімальнага, максімальнага, экстралінгвістычнага.

Прасочым рэалізацыю стылістычнай функцыі слова *бондар* у аднайменным апавяданні Змітрака Бядулі.

Апавяданне прысвечана асэнсаванню праблемы мастака і мастацтва. Па сутнасці, гэты твор – уклад Змітрака Бядулі ё дыскусію, якая разгарнулася ё пачатку ХХ стагоддзя. Часцей за ўсё, вырашаючы праблему сапраўднага мастацтва і прызначэння мастака, пісьменнікі звяртаюцца да вобразаў паэтаў, музыкаў, разьбяроў, жывапісцаў: згадаем паэмы Якуба Коласа “Сымон-музыка”, Янкі Купалы “Курган”, абразок-прытчу Максіма Багдановіча “Музыка” і г.д. Галоўны ж герой апавядання Змітрака Бядулі – *бондар* ‘майстар па вырабу драўлянай пасуды’, па сутнасці рамеснік. Такі выбар галоўнага героя, хоць і не зусім традыцыйны, але і невыпадковы, паколькі сведчыць, што Змітрак Бядуля падзяляў погляды Максіма Багдановіча, выказаныя ё “Апавяданні аб іконніку і залатару”: у мастацтве галоўнае не тэма (нават святая), а майстэрства, высокая мастацкая дасканаласць твора [3, с. 312].

У мастацкім кантэксце Змітрака Бядулі слова **бондар** пашырае сваё значэнне: *бондар – рамеснік – майстар – мастак*. Нездарма пісьменнік падрабязна апісвае і падрыхтоўку да працы, і саму працу старога Данілы метафарай *цуд пачынаецца*.

Ужытае ў самай моцнай пазіцыі (у якасці загалоўка), слова **бондар**, па сутнасці, арганізуе архітэктоніку ўсяго апавядання. Схаваная ў яго індывідуальна-аўтарскім значэнні супярэчнасць *рамеснік – мастак* абумоўлівае выкарыстанне супастаўлення і супрацьпастаўлення як асноўнага прыёму кампазіцыі.

Для галоўнага героя апавядання яго праца – гэта сапраўднае мастацтва, паколькі *“кожную пасудзіну ён рабіў натхнёна ад пачатку і да канца”*, *“рукі яго твораць адну пекнату”*, праца яму дае *“праўдзівае шчасце”*, *“песціць агромную радаць творчасці”*. Нездарма Даніла супрацьпастаўляе свае *“моцныя, гладкія і вельмі зграбныя”* вырабы *“шурпатым драўляным лыжкам, што рабіў яго канкурэнт-партач Макар”*.

Бондар нібыта знаходзіцца ў цэнтры сусвету: *Ён быў як бы сонцам, а яна [жонка] – планетай, якая кружылася вакол сонца* [1, с. 116]. Метафары *сонца і планета* падтрымліваюцца ў мастацкім кантэксце ўжываннем іншых метафар і дэрывацыйных паўтораў: *Як адгалосак, як цень свайго мужа, яна жыла яго жыццём, радавалася яго радасцямі, гаравала яго горам; падабалася ёй тое, што яму было даспадобы, і ганьбіла тое, што ён не любіў* [1, с. 116]. Невыпадковым падаецца і выбар імёнаў галоўных герояў: **Даніла** ў перакладзе са старажытнаўрэйскай мовы азначае *‘бог – мой суддзя’*, а імя **Аўдоця** мае значэнне *‘спрыянне, выяўленне добрай волі’*. Відаць, мастацтва патрабуе не толькі служэння, але нярэдка і ахвяравання: нездарма ў моцную пазіцыю (заканчэнне твора) Змітрок Бядуля выносіць словы пра трагічны лёс Аўдоці: *Хутка за сваім старым памерла і Аўдоця. Па ёй ніхто не галасіў, бо яна была адзінокая, без сваякоў і без родных* [1, с. 124].

Талент ўзвышае бондара Данілу ў яго вачах, над аднавяскоўцамі, якіх майстар лічыць *“нічога невартымі, неразумнымі”*, *“няўдалымі цабэркамі з крывых, няўдалых клёпак”*. Аўтар супрацьпастаўляе бондара і жыхароў вёскі: *Іранічна глядзеў бондар на суседзей. Ён глядзеў на іх звышку, нібы ведае вельмі важную, вялікую таемнасць, якую ім недаступна ведаць* [1, с. 116]. Данілу недастаткова прызнання яго майстэрства бондара, недастакова таго, што яго вырабы славяцца на цэлую ваколіцу, а пра яго кажуць як пра чалавека з *“залатымі рукамі”*. Ён прагне мастацкага прызнання, але звычайнае вока яго суседзяў не можа ўбачыць у вёдрах, начоўках, цабэрках, лыжках прадметы мастацтва, а не просты посуд: *Звычайнае, простае вока бачыла б у гэтых пасудзінах звычайныя і*

простыя рэчы. *Звычайнае* вока лічыла б дзяцінствам урачыстае свята Данілавага сэрца. *Звычайнае* вока часта глядзіць на золата і думае, што гэта камень. *Звычайнае* вока не захапляецца парывамі вялікай душы, не блішчыць агнём шчырага падзякавання вялікаму майстру [1, с. 120].

Варта адзначыць, што сам Змітрок Бядуля лічыў, што “усюды ёсць харавство – у вясновым красаванні дрэваў, у сінякрылым матыльку, у залатых струнах сонца, у шэптах ветру, у шуме чароту ля рэчкі, усюды...”, але заўважыць гэта могуць не ўсе, “бо людзі заняты сваімі будзённымі справамі жыцця. Пачуцці ў іх агрубелі штодзёншчынай (цыт. па [3, с. 272]).

У тэксце ўзнікае супрацьпастаўленне звычайнае – незвычайнае. Бондар лічыць, што адзіная, хто можа зразумець яго творчасць, – гэта пані: *У пані з двара незвычайнае вока. Яна ўгледзіць дарагі скарб там, дзе ён напраўдзе ёсць* [1, с. 120].

Апісваючы спадзяванні Данілы і рэальнасць, з якой сутыкнуўся майстар, пісьменнік выкарыстоўвае супрацьпастаўлення верх – ніз. Спачатку аўтар апісвае акрылены стан бондара: *Даніла лез усё вышэй і вышэй па невідочнай лесвіцы* [1, с. 120]. Аднак пані не ўбачыла, не змагла, не захацела ўбачыць у прывезеных утылітарных вырабах, хай сабе і дасканалых, творы мастацтва: *Пані, сама гэтага нет разумеючы, бязлітасна плюнула чалавеку ў самую душу, зрабіла яму такую рану, якая ніколі не загоіцца. Крыўда была бязмежна балючая, неспадзяваная... [...] Даніла пахаваў найлепшую частку сваёй душы. Памерлі яго мары, якімі ён цешыўся ўсё жыццё* [1, с. 123]. Галоўны герой адчувае, што “яго *скінулі з гары ў глыбокую яму*”.

Даследчыкі неаднаразова падкрэслівалі, што Змітрок Бядуля “ніколі не праміне настрою вакольнай прыроды, якая ў яго нібы жывая істота” [3, с. 246], таму і апісанне самага галоўнага для бондара Данілы дня пабудавана на кантрасце: спачатку гэты дзень поўны святла і радасці: *Вясёлы быў свет, апрануты ў пухкі, снежны кажух, і весела было бондару Данілу* [1, с. 122]; пасля – суму: *Сонца засумавала разам з ім. Поле снежнае непрытульным зрабілася. Хвоі пад сівымі зімовымі шапкамi шапацелі аб вялікім Данілавым горы. Увесь яркі абшар накрыла жалоба...* [1, с. 123]. Прырода нібыта прадбачыць далейшы лёс галоўнага героя.

І яшчэ адно супрацьпастаўленне звяртае на сябе ўвагу: нябожчыку з “залатымі рукамі” людзі змайстравалі труну, шурпатую і нязграбную: *А як людзі змайстравалі труну, шурпатую і нязграбную, і як палажылі Данілу ў гэту труну, тады толькі ўспомніла яна [Аўдоцця] “залатыя рукі” нябожчыка. Якім бы вокам Даніла глянуў на гэтую непрыгожую труну?* [1, с. 123].

Свой погляд на прызначэнне мастака – службыць людзям, – хай сабе і неадкрыта, Змітрак Бядуля выявіў праз словы суседзяў: – *Калі б каго-колечы з нашых Даніла **навучыў**, той добрым словам **успамінаў** бы, як бацьку роднага **шанаваў**. А то ад пані з двара пахвальбы чакаў. Не туды заехаў!* [1, с. 123]

Такім чынам, аналіз апавядання Змітрака Бядулі паказвае, што ў мастацкім тэксце слова, уступаючы ва ўзаемаадносіны з ўсёй сістэмай твора, з яго кампазіцыяй і вобразамі, рэалізуе свае патэнцыяльныя магчымасці і пашырае значэнне *бондар – мастак*. Назва твора задае апазіцыю *рамеснік – мастак* і ўплывае на мастацкую сістэму, абумоўлівае архітэктоніку твора: у якасці асноўнага кампазіцыйнага прыёму выкарыстоўваецца супрацьпастаўленне (Даніла – Аўдоцця, аднавяскоўцы – стары майстар – пані, стан прыроды па дарозе ў двор і падчас вяртання, дасканалыя вырабы майстра і нязграбная труна для яго) і апазіцыі верх – ніз, звычайнае – незвычайнае.

Літаратура

1. Бядуля, З. Бондар / З.Бядуля // Збор твораў : у 4 т. – Мінск: Дзяржаўнае выдавецтва БССР, 1951. – Т. 1. – С. 115-124.
2. Васілеўская, А.С. Праблема стылістычнай функцыі ў лінгвістычнай літаратуры / А.С.Васілеўская // Весці БДПУ. – 1997. - № 3. – С. 38-41.
3. Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя : у 4 т. / Нац. акад. навук Беларусі. Ін-т літ.імя Я.Купалы. – 2 –е выд. – Мінск: Беларуская навука, 2001. – Т. 1. 1901-1920. – 583 с.